

Edmund TREMPAŁA
WSP w Bydgoszczy

FUNKCJE ZAŁOŻONE PLACÓWEK WSPOMAGAJĄCYCH ROZWOJ DZIECI I MŁODZIEŻY

Wstęp

Społeczeństwo nasze oczekuje, aby współczesną rzeczywistość ludzie tworzyli dla ludzi. Uwzględnienie tych społecznych oczekiwań ma doniosłe znaczenie w rozwoju systemu oświatowego. Dlatego we wszelkich procesach edukacyjnych trzeba uczynić jeszcze wiele, aby oświata w pełni włączyła się w wyrównywanie możliwości pełnego uczestnictwa ludzi w życiu społecznym i kulturalnym. W świetle dotychczasowych doświadczeń można stworzyć warunki bardziej wielostronnego rozwoju poszczególnych jednostek ludzkich poprzez likwidowanie wszelkiej dyskryminacji i uprzywilejowań, wyrównywanie różnic między miastem a wsią oraz likwidowanie pracy niekwalifikowanej i ograniczaniem różnic między pracą fizyczną a umysłową itp.

Na tle takiego rozumowania można dokonać próby określenia działalności wychowawczej znajdującej wyraz w oczekiwaniach społecznych. Oto dla przykładu zwróćmy uwagę na niektóre ukierunkowania pedagogicznych działań, które mogą być podjęte przez system oświaty: 1. Zapewnienie społeczeństwu pomyslnego bytowania, co może być spełnione poprzez wychowanie i kształcenie uspołecznionego producenta i konsumenta. Ta okoliczność wymaga wychowania ludzi do /od najmłodszych lat/ wydajnej, solidnej pracy, charakteryzującej się wysoką wydajnością i jakością w poczuciu świadomości i odpowiedzialności; 2. Ukazanie mechanizmu tworzenia warunków, w których społeczeństwo rozwijać się będzie w pokoju i współpracy międzyosobniczej oraz wspólnoty społecznej; 3. Zapewnienie wielostronnego rozwoju społeczności przez usta-

wiczny wzrost sił wytwórczych. Podstawą tych sił może być wysoki poziom techniki we wszelkich dziedzinach działań ludzkich. A osiągnięcie wysokiego rozwoju ekonomicznego i wysokiej techniki w poważnej mierze jest uzależnione od kwalifikacji kadr, ich zainteresowań i wychowania. 4. Wobec pojawiających się postaw naruszających normy moralne i obyczajowe należy projektować rozwiązania zapobiegawcze. Wychowanie powinno wpływać na eliminowanie przyczyn, które wywołują te i inne negatywne zjawiska społeczne; 5. Podstawowym zadaniem wychowania jest także rozwijanie uczuć i postaw patriotycznych /a także internacjonalistycznych/. Można to osiągnąć poprzez: głębokie powiązanie z życiem kraju, z ludźmi pracy, z szerokim środowiskiem społecznym, umiłowanie wolności i niepodległości, a równocześnie poczucie solidarności z ludźmi pracy walczącymi o lepszą, sprawiedliwszą perspektywę życia, uczucie szacunku dla człowieka bez względu na jego przynależność organizacyjną i światopoglądową, narodową i rasową. W tym kierunku winno być wychowane całe społeczeństwo, a szczególnie młode pokolenie naszej ojczyzny.

Przedstawione ukierunkowania dla praktyki edukacyjno-wychowawczej nie wyczerpują zagadnienia. Stanowią niejako zapowiedź potrzeby przekształcania działań pedagogicznych, aby kształtować człowieka nowego - człowieka ery nauki i techniki, w której żyjemy.

Modernizacja społeczeństwa i wyrównanie jego rozwoju we wszystkich dziedzinach działalności wymagają głębokich przemian w świadomości i postawie ludzi. Wielką rolę w tym zakresie może spełnić oświata, której funkcja polega na upowszechnianiu wykształcenia ogólnego i zawodowego oraz realizowaniu określonych celów wychowawczych, zapewniających jednostkom ludzkim wszechstronny rozwój i pomyślną egzystencję, a społeczeństwu - więzi kulturalne łączące jego przeszłość historyczną z teraźniejszością i budową pomyślniej przyszłości /W. Okoń/ oraz przygotowanie jednostki do samorealizacji i uczestnictwa w tworzeniu wartości kulturowych.

Można wyrazić pogląd, że system oświaty stanowi układ tych wszystkich źródeł i kanałów, którymi do człowieka dociera wiedza

naukowa, treści ideologiczne, wartości i wzory postępowania /J.Szczepański/. Są to np. rodzina, szkolnictwo, organizacje społeczne, zakłady pracy, muzea, instytucje sportowe i turystyczne, a także środki masowego przekazu /radio, telewizja/ i wiele innych instytucji. Takie ujęcie systemu oświaty pozwala na wyodrębnienie jego trzech układów /E.Wroczyński, Edukacja permanentna/:

- s z k o l n y /od przedszkola do szkół wyższych/,
- p o z a s z k o l n y czyli r ó w n o l e g ł y /obejmujący wszystkie instytucje pozaszkolne prowadzące w mniejszym lub większym zakresie działalność opiekuńczo-wychowawczą i oświatowo-kulturalną/,
- p o s z k o l n y .

W dalszych naszych rozważaniach zajmiemy się określeniem wychowania równoległego i analizą warunków jego realizacji na przykładzie instytucji /placówek/ wspomagających rozwój dzieci i młodzieży.

1. Wychowanie równoległe / p o z a s z k o l n e /

Współczesna literatura i praktyka dowodzi, że rola edukacji /kształcenia i wychowania/ stale wzrasta, a jej zadania stają się coraz bardziej wielopłaszczyznowe i wielokierunkowe. Dlatego problematyka wykształcenia powszechnego powinna być traktowana w nierozzerwalnym i wzajemnym związku z całością życia społecznego ze szczególnym uwzględnieniem środowiska lokalnego. A w związku z tym wszystkie elementy, szczeble, formy instytucjonalne wychowania winny być wzajemnie powiązane i współzależne. Stąd też system szkolny winien być traktowany w łączności z różnorodnymi formami wychowania równoległego, a działalność wychowawcza i kształceniowa rozprogramowana nie tylko na szkołę, ale i instytucje pozaszkolne. Przy czym szkoła powinna być odciążona od wielu czynności, które mogą wykonać instytucje pozaszkolne. Jednak ich swoista działalność powinna być zespolona. Czynnikiem sprawczym w tak pojmowanym systemie edukacji winni być nauczyciele profesjonalni i nieprofesjonalni, którzy prowadzą tę działalność lub będą ją prowadzić /J.Szczepański, I.Lepalczyk, E.Trempała/.

Z dotychczasowych badań wynika, że wychowaniem zajmuje się wiele instytucji w sposób dosyć atrakcyjny i skuteczny. Wiele

instytucji swoją atrakcyjnością zajęć i aktualnością wiedzy i informacji osłabia niejako /pozornie/ autorytet szkoły, lecz jednocześnie wyzwalają liczne inicjatywy sprzyjające wychowaniu. Tak więc praca w szkole i poza nią musi być przedmiotem zainteresowania naukowców i praktyków, aby źle rozumianą, fałszywą konkurencją pomiędzy niektórymi placówkami oświatowo-wychowawczymi czy też kulturalnymi zamienić na działanie zintegrowane i bardziej skuteczne. Poza tym trzeba przekonać nauczycieli o tym, że wychowanie równoległe nie jest i nie powinno być działaniem przeciwnym szkole. Przeciwnie, powinno ono przedłużać ciągłość pracy wychowawczej szkoły lub też uzupełniać ją i wzbogacać. Słowem w stosunku do wychowania w szkole powinno mieć charakter równoległy.

Istnieje wiele przykładów, iż poprzez instytucje pozaszkolne można wychowawczo oddziaływać bezpośrednio i pośrednio na szerokie kręgi społeczeństwa w środowisku lokalnym lub ponadlokalnym. Przy czym pozaszkolne instytucje wychowawcze są dość liczne i znacznie zróżnicowane - niektóre z nich prowadzą bardzo szeroką działalność a inne zawężoną. Wszystkie jednak w mniejszym lub większym zakresie włączają się do realizacji celów wychowania.

Współcześnie mamy okazję obserwować jak rozwijają się i działają poza oświatą formalną, na jej obrzeżach, obok szkoły, rozliczne kanały, którymi dopływają coraz bardziej skutecznie informacje i są organizowane wpływy kształtujące intelekt, przekonania, postawy jednostek i grup społecznych /A.Kamiński, Z.Kwieciński/.

Można przyjąć, że obok szkoły jako instytucji społecznej /formalnej/ powstaje poza jej murami niejako "druga szkoła" /nieformalna/, która skupia zarówno planowe, jak i samorzutne, okazjonalne oddziaływania, kształtujące człowieka /R.Wroczyński/. Instrumentami tej "drugiej szkoły" /szkoły równoległej/ są przede wszystkim instytucje pozaszkolne i środki masowej komunikacji. Z tych nowych kanałów edukacji, których nie kontrolują nauczyciele, masowo korzystają uczniowie /i nie tylko oni/. Tych ośrodków nie można lekceważyć w organizowaniu wychowania. Istotne jest to,

czy szkoła instytucjonalna i "szkoła równoległa" będą się ignorować, czy też sprzymierzą się. W tym przymierzu tkwi wielki potencjał wychowawczy, który powinien być spożytkowany dla wielostronnego rozwoju człowieka /L.Porcher/.

Również współcześnie w rozważaniach naukowych i praktyce coraz częściej wychowanie pozaszkolne nazywane jest *w y c h o w a - n i e m r ó w n o l e g ł y m* dlatego przyjmujemy, że jego pojęciem obejmujemy całokształt oddziaływań i wpływów wychowawczych na dzieci, młodzież i dorosłych przez instytucje opiekuńczo-wychowawcze, oświatowo-kulturalno-wychowawcze, organizacje społeczne łącznie ze stycznosciami społecznymi i kulturalnymi w środowisku oraz ze środkami masowej komunikacji /W. Okoń, R. Wroczyński/. Wychowanie równoległe nie może być utożsamione dosłownie z wychowaniem pozaszkolnym. Wychowanie pozaszkolne, to właściwy układ placówek wychowania poza szkołą, obejmującą swym oddziaływaniem określoną część dzieci i młodzieży. Natomiast wychowanie równoległe jest znacznie szersze, obejmuje wszystkie kanały wpływów na dzieci i młodzież - wszystkie środowiska wychowawcze, a w związku z tym ma znacznie szerszy zakres oddziaływania wychowawczego /R. Wroczyński, J. Wołczyk/. Słowem, zakres tego pojęcia będziemy pojmowali stosunkowo szeroko. Można przyjąć, że *w y c h o w a - n i e r ó w n o l e g ł e* obejmuje wszystko to, co nazywamy wychowaniem zachodzącym poza programem szkoły, a ukierunkowane jest na dzieci, młodzież i dorosłych zarówno w wieku produkcyjnym, jak i pozaprodukcyjnym. Albo inaczej - wychowanie równoległe obejmuje te kanały wpływów, które oddziałują na człowieka w ciągu całego jego życia, do późnej starości. Jednak jest to możliwe w okolicznościach, gdy do wykorzystania instytucji wychowania równoległego jednostka ludzka będzie odpowiednio przygotowana. A tę funkcję spełnić może przede wszystkim szkoła.

Z tego wynika, że funkcjonowanie systemu szkolnego determinuje niejako charakter i rodzaj uczestnictwa społeczeństwa w życiu społeczno-kulturalnym. Możemy w tym miejscu postawić tezę, że szkoła winna być szczególnie odpowiedzialna za współdziałanie /przymierze/ z instytucjami wychowania równoległego. Takie podejście do zagadnienia ułatwi szkole także nawiązanie współpra-

cy ze środowiskiem lokalnym. Wychowanie szkolne może stanowić pomost dla wielu dróg wychowania równoległego poprzez: wdrażanie uczniów do samorozwoju /samowychowania i samokształcenia/, strukturalizacji wiedzy /wypracowania "drzewa wiadomości"/, nauczanie umiejętnego i chętnego korzystania z bibliotek, czytelni, muzeów, wystaw, wycieczek krajoznawczych, środków audiowizualnych, środków masowego przekazu itp. Tak więc szkoła powinna przygotować rzeczowo i emocjonalnie oraz metodycznie jednostkę ludzką do racjonalnego korzystania z instytucji wychowania równoległego. Zadania te szkoła może realizować poprzez zajęcia lekcyjne /dydaktyczne/ i pozalekcyjne /R.Wroczyński, M.Winiarski i inni/.

Ustawa z dnia 15 lipca 1961 roku "O rozwoju systemu oświaty i wychowania" poświęca stosunkowo wiele miejsca pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej z dziećmi i młodzieżą i stwierdza, że /artykuł 21 ustawy/: "1/ Wychowanie pozalekcyjne prowadzą szkoły; 2/ Wychowanie pozaszkolne jest organizowane w młodzieżowych domach kultury i domach kultury dzieci i młodzieży, ośrodkach i szkolnych klubach sportowych, w świetlicach dziecięcych i młodzieżowych, w ogrodach jordanowskich, w stałych i sezonowych placówkach wczasowych i w innych formach; 3/ Wychowanie pozalekcyjne i pozaszkolne ma na celu: rozwijanie zainteresowań dzieci i młodzieży, zbliżanie młodzieży do spraw techniki, stwarzanie sprzyjających warunków dla społecznej działalności, organizowanie kulturalnego wypoczynku, rozrywki i wychowania fizycznego". Niemniej warto podkreślić, iż w badaniach zauważa się, że zajęcia pozalekcyjne rozwijają się korzystnie, gdy np. ich organizacją zajmują się nauczyciele profesjonalni i nauczyciele nieprofesjonalni np. inżynier prowadzi koło techników, gospodyni domowa - koło haftów ludowych, społeczny instruktor prowadzi drużynę harcerską /E.Trempała, H.Gąsior, M.Winiarski i inni/.

Z tego wynika, że pomiędzy zajęciami lekcyjnymi i pozalekcyjnymi powinny być zapewnione warunki do wzajemnych związków.

Współczesna literatura naukowa, a także publicystyka i praktyka ukazują, iż szkoła nie jest jedynym terenem planowej działalności wychowawczej. Szeroki strumień bodźców środowiska poza-

szkolnego zajmuje znaczące miejsce w rozwoju umysłowym i moralnym, w kształtowaniu opinii, przekonań i postaw człowieka. Obserwujemy powstawanie różnych pozaszkolnych instytucji wychowawczych /np. świetlic, klubów młodzieży, ośrodków kultury i innych/ których zadaniem jest organizowanie czasu i zajęć młodzieży po zakończeniu jej obowiązujących zajęć szkolnych.

Tak więc można wyrazić pogląd, że oprócz sieci szkół powstaje stosunkowo liczna sieć pozaszkolnych instytucji oświatowych i kulturalnych, co w konsekwencji powoduje znaczne rozszerzenie się systemu oświatowego i to z pożytkiem dla ogólnego rozwoju człowieka. I ten problem winien być bardziej dogłębnie i systematycznie poddany badaniom, aby w konsekwencji pełniej wykorzystać wszelkie siły społeczne na rzecz wychowania jednostek i grup ludzkich. Tym bardziej, że mamy wiele dowodów na to, iż w środowisku lokalnym tkwi wielki potencjał wychowawczy, lecz nie jest on zawsze i wszędzie w pełni spożytkowany dla wychowania dzieci i młodzieży, a także dorosłych.

2. Zadania placówek wspomagających rozwój dzieci i młodzieży

W sytuacji, gdy szkoła przestała być uprzywilejowanym miejscem nauczania i wychowania, za bardzo pilne uznać należy otwarcie jej na pozaszkolne informacje i wpływy wychowawcze. Wiąże się to między innymi z pedagogiczną koncepcją szkoły środowiskowej.

W naszych rozważaniach zajmiemy się bliżej wychowaniem równoległym - pozaszkolnym, a szczególnie działalnością jednej grupy intencjonalnych ośrodków wychowawczych - a mianowicie działalnością pozaszkolnych placówek oświatowo-wychowawczych, które jak pisze R. Wroczyński "wspomagają rozwój dzieci i młodzieży". Placówki te obejmują tereny zabaw i gier ruchowych, świetlice, internaty i półinternaty, domy kultury, kluby młodzieżowe, czytelnie, ośrodki pracy twórczej, kluby sportowe, samorządy dziecięce i młodzieżowe, organizacje młodzieżowe, kolonie i półkolonie, obozy, poradnie.

Celem placówek oświatowo-wychowawczych /które zostały określone Zarządzeniem Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15.V.1973 r./ jest stworzenie młodzieży warunków aktywnego uczestnictwa w życiu

społeczeństwa socjalistycznego, wszechstronnego rozwoju osobowości, rozwijania zainteresowań i uzdolnień oraz rekreacji i wypoczynku w czasie wolnym od zajęć szkolnych i obowiązków wobec domu. Zadania szczegółowe tych placówek można określić następująco:

- kształtowanie przekonań i postaw patriotyzmu i internacjonalizmu,
- rozwijanie zainteresowań zagadnieniami społecznymi, gospodarczymi i kulturalnymi środowiska i kraju,
- rozwijanie zainteresowań oraz kształcenie twórczego stosunku do różnych dziedzin nauki, techniki i sztuki oraz kształtowanie postaw, nawyków i umiejętności w tym zakresie,
- praktyczna działalność społeczno-kulturalna oraz organizowanie imprez kulturalno-oświatowych i sportowych,
- organizowanie samorządnej i samodzielnej działalności dzieci i młodzieży,
- pogłębianie i rozszerzanie wiedzy, pomoc w samodzielnym docieraniu do źródeł wiedzy i informacji, praca z młodzieżą szczególnie uzdolnioną,
- przygotowanie uczestników do organizowania czasu wolnego od obowiązków wobec szkoły /miejsca pracy/ i rodziny oraz wychowanie aktywności młodzieżowej dla działalności środowiskowej w tym zakresie,
- wyposażenie w praktyczne umiejętności przydatne w życiu codziennym,
- podnoszenie sprawności fizycznej i kształtowanie zamiłowań do sportu, krajoznawstwa i turystyki,
- stwarzanie młodzieżowym organizacjom ideowo-wychowawczym warunków dla rozwoju i doskonalenia ich działalności programowej,
- inicjowanie i organizowanie międzyszkolnego życia kulturalnego, społecznego, sportowego,
- praca instruktazowo-metodyczna.

Z przeglądu listy zadań wynika, że wychowanie równoległe w pozaszkolnych placówkach oświatowo-wychowawczych ma do spełnienia poważne i rozległe zadania, i dodajmy, także niemniejsze możliwości ich realizacji. Jednak realizacja tych zadań zależy od wielu czynników i warunków.

3. Warunki realizacji zadań placówek wspomagających rozwój dzieci

Realizacja zadań wychowania równoległego w pozaszkolnych placówkach oświatowo-wychowawczych jest uwarunkowana licznymi czynnikami. Na niektóre z nich postaramy się zwrócić uwagę. Podstawę tych rozważań stanowi analiza literatury naukowej, dokumenty resortowe i praktyka pedagogiczna.

Program i organizacja działalności wychowawczej /w placówkach oświatowo-wychowawczych/.

Program placówek wychowania staje się interesujący, a także skuteczny, gdy uwzględnia **n o w o c z e s n e i n a j n o w s z e p r o b l e m y n a s z e g o ż y c i a**

Dotyczy to szczególnie tych osiągnięć wiedzy i różnych dziedzin życia społecznego, których nie jest w stanie w wystarczającym stopniu wykonać szkoła. W związku z tym w placówkach wychowania równoległego należałoby rozwijać i doskonalić różne zajęcia np. z zakresu elektroniki, motoryzacji i modelarstwa oraz stwarzać warunki do wprowadzania kierunków, które są wyrazem nowoczesności oraz budzą powszechną ciekawość młodzieży. W placówce pozaszkolnej mogą także znaleźć miejsce i opiekę międzyszkolne towarzystwa miłośników różnych dziedzin nauki /matematyka, fizyka, przyrodoznawstwo/. Ponadto nasze badania wskazują, że praca tych placówek powinna być skierowana na prowadzenie klubów elektroników, automatyków, biochemików, mikrobiologów, biofizyków, cybernetyków, filozofów lub socjologów. Te dziedziny wiedzy bowiem rozbudzają m.in. zainteresowania i w znacznym stopniu ukierunkowują wybór dalszych kierunków kształcenia i profili zawodów.

Wszelka działalność placówki winna być bliska życiu i odpowiadać jego potrzebom, tzn. powinna **p r z y g o t o w y w a ć m ł o d e p o k o l e n i e d o ż y c i a p r a k t y c z n e g o**. Należy stworzyć warunki, aby młodzież nie tylko nabywała wiedzę ale w oparciu o nią lepiej przygotowała się do potrzeb dnia codziennego; chodzi głównie o praktyczną przydatność wiedzy i kształtowanych umiejętności. Rozumieć to należy m.in. tak, że w wyniku uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez placówkę młodzież mogła być lepiej przygotowana do samodzielne-

go życia i obowiązków wynikających z działalności zawodowej i społecznej oraz samoobsługi, np. z założenia rodziny, wyposażenie w umiejętności służące podnoszeniu kultury życia codziennego, higieny, pielęgnacji zdrowia, nowoczesnej estetyki wnętrza, zdobnictwa, racjonalnego żywienia, kroju, szycia, konserwacji i naprawy powszechnie stosowanego w gospodarstwie domowym sprzętu technicznego, prowadzenia i naprawy pojazdów mechanicznych, maszynopisania, stenografii i innych działań.

Należy w pełni wykorzystać w s p ó ł c z e s n e z a i n t e r e s o w a n i a m ł o d z i e ż y z nowoczesnymi tendencjami i kierunkami w różnych dziedzinach: teatru, filmu, fotografii, muzyki i plastyki. Od sposobu wyboru i zaprogramowania tych kierunków działalności wzrośnie zainteresowanie młodzieży i zwiększy się jej udział w instytucjach pozaszkolnych. Na przykład działalność zespołów artystycznych powinna mieć na uwadze nie tylko naukę gry na instrumencie, tańca, śpiewu, malowania, lecz szczególnie czy też również, powinna być ukierunkowana na rozwój wrażliwości estetycznej, rozbudzanie wyobraźni i poczucia piękna, przygotowania uczestników do aktywnego uczestnictwa i współtworzenia przez nich wartości kulturalnych.

Aby te zadania osiągnąć istnieje pilna potrzeba systematycznego wykorzystywania przez młodzież wystaw, zbiorów muzealnych, pokazów, koncertów, spektakli teatralnych, kontaktów z twórcami itp.

Jednym z podstawowych warunków realizacji zadań w placówkach pozaszkolnych jest zwiększenie i n t e n s y w n o ś c i p r a c y w z a k r e s i e z a j ę ć s ł u ż ą c y c h z d r o w i u i r o z w o j o w i f i z y c z n e m u m ł o d z i e ż y. Zajęcia te posiadają wielką wartość dla potęgowania zdrowia i sprawności fizycznej. Zapewniają możliwość efektywnego oddziaływania wychowawczego oraz kształcenie młodzieży w dyscyplinie i umiejętności współżycia w zespole /J. Demel/.

Realizacja tych zadań jest zależna od właściwego realizowania masowych imprez sportowych o charakterze zabawowo-rozrywkowym dla różnych grup wiekowych młodzieży np. osiedla. Szczególną rolę odgrywają zajęcia turystyczno-krajoznawcze, które oprócz zaspokojenia podróży i przygody uczą zaradności i podnoszą poziom

kultury młodzieży. Powodzenie pracy tego typu placówki wzrasta, gdy uczestnicy uzyskują uprawnienia sportowe lub turystyczne. Dla przykładu warto zainteresować się organizacją kursów łyżwiarstwa, narciarstwa, żeglarstwa, nauki pływania oraz kursów dających uprawnienia turystyczno-krajoznawcze. Żałować należy, że zajęcia dotyczące rozwoju fizycznego ograniczają się zwykle do tradycyjnych kół i zespołów zainteresowań. Nie negując tych form pracy, uważamy, że zróżnicowana działalność masowa jest jednakowo ważna i powinna być jednak równomiernie rozwijana.

Istotnym czynnikiem warunkującym powodzenie pracy placówek wychowawczych jest k u l t u r a l n a r o z r y w k a o r g a n i z o w a n a w w o l n y m c z a s i e m ł o d z i e ż y .

Wychowanie równoległe przebiega w czasie wolnym od pracy czy też innych podstawowych obowiązków człowieka. Rzecz polega na tym, aby ten czas wolny od pracy spożytkować wartościowo dla jednostki i dla społeczeństwa. Wychowanie równoległe /pozaszkolne/ powinno sprzyjać odpoczynkowi, zabawie, podejmowaniu z własnej potrzeby i dla własnego rozwoju pracy umysłowej aktywności społecznej, artystycznej, sportowej, technicznej i innej. Te czynności winny być podejmowane w poczuciu swobodnych i dobrowolnych decyzji. Brać pod uwagę jednak należy, że "swoboda i dobrowolność nie może mieć nic wspólnego z kapryśną dobrowolnością i powodowaniem się przelotnością zaciekawień" /A.Kamiński/. Dobrowolność należy pojmować jako przeciwstawienie się rygoryzmowi zewnętrznemu, a oparcie się na poczuciu potrzeby wpływającej od wewnątrz jednostki jako poczucie powinności.

W czasie wolnym można poza szkołą organizować m.in. zabawy, wieczorki taneczne /dyskoteki/, turnieje szkół i drużyn harcerskich, pokazy mody młodzieżowej a także koncerty, projekcje filmowe, odczyty i przedstawienia teatralne oraz inne zajęcia o których wspominamy wyżej.

Ważnym czynnikiem determinującym działalność wychowania równoległego jest organizacja pracy zespołowej i masowej poprzez w y k o r z y s t y w a n i e s a m o r z ą d o w y c h f o r m p r a c y m ł o d z i e ż y . Powinno się inspirować w tym zakresie realizację inicjatyw wychowawczych młodzieży, umożliwiając

samodzielne ich wykonanie sprzyjające rozwojowi samorządnych form działalności. Samorządowe formy pracy są okazją dla wytwarzania u młodzieży przekonania o konieczności respektowania określonych norm społecznych. Służą one także w przygotowywaniu młodzieży do pełnienia w życiu bardziej dojrzałych ról społecznych i zawodowych. Zadania te mogą być m.in. realizowane poprzez współpracę ze szkolnymi i osiedlowymi drużynami harcerskimi, młodzieżowymi samorządami osiedlowymi i podwórkowymi oraz ośrodkami kultury i wypoczynku.

Efekty wychowania pozaszkolnego wzrastają poprzez p o p u l a r y z a c j ę i p r e z e n t a c j ę w środowisku dorobku funkcjonujących w placówkach pracowni, zespołów artystycznych, sportowych i klubów. Znaczenie wychowawcze wzrasta, gdy oprócz prezentacji dorobku wobec zespołów i jurorów odbywa się ona przed publicznością bliższego i dalszego środowiska. Doskonałym przykładem mogą być występy zespołów zorganizowane dla rodziców, w zakładach pracy lub też na estradach osiedlowych.

Istotnym elementem efektów pracy placówki jest stworzenie warunków dla u j a w n i e n i a /selekcji/ m ł o d z i e ż y u z d o l n i o n e j w r ó ż n y c h d z i e d z i n a c h n a u k i , s z t u k i i s p o r t u . Dla młodzieży tej powinny być organizowane specjalistyczne zespoły lub towarzystwa, korzystające z nowoczesnych metod pracy, pomocy naukowych i specjalistów. Dla przykładu warto wskazać na osiągnięcia Pałacu Młodzieży w Bydgoszczy, w którym powołano młodzieżowe towarzystwo naukowe pod patronatem Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego.

Program wychowania pozaszkolnego powinien charakteryzować się stosunkowo wielką e l a s t y c z n o ś c i ą , która umożliwi bieżące r e a g o w a n i e n a p r z e j a w y i p o t r z e b y ż y c i a s p o ł e c z n e g o , a w o d n i e s i e n i u d o z a j ę ć s p e c j a l n o ś c i o w y c h z a p e w n i a k t u a l n e u w z g l ę d n i a n i e w t o k u z a j ę ć n a j n o w s z y c h o s i ą g n i ę ć w d z i e d z i n i e n a u k i , t e c h n i k i , p r z y r o d o z n a w s t w a , k u l t u r y i s z t u k i , z n a j d u j ą c e s i ę w s f e r z e z a c i e k a w i e Ń i z a i n t e r e s o w a Ń u c z e s t n i k ó w p l a c ó w e k w y c h o w a n i a r ó w n o l ę g ł e g o .

Istotnym czynnikiem warunkującym skuteczność wychowania pozaszkolnego jest z i n t e g r o w a n e d z i a ł a n i e poszczególnych placówek wychowawczych w r e a l i z a c j i ś r o d o - w i s k o w e g o / o s i e d l o w e g o / p r o g r a m u w y c h o w a w c z e g o .

W osiedlu może powstać integralny program społeczno-wychowawczy, który z powodzeniem może być realizowany przez szkoły, placówki kultury, kluby sportowe, organizacje i inne instytucje oddziaływania wychowawczego. Integracja wychowania pozaszkolnego, np. z wychowaniem /systemem/ szkolnym jest potrzebna, lecz nie musi być utożsamiana z uniformizacją. Opowiadam się za wyeliminowaniem rozumienia integracji jako jednoczenia ujednolicającego obydwu nurty działań wychowawczych, wiążącego je jednolitym aparatem organizacji, poddającego dominację jednej nad drugą. Integrację należy rozumieć jako występowanie jednocześnie różności i sprzeczności przez ich przewyciężanie oraz harmonizowanie. Harmonizowanie składników środowiska wychowawczego przez przewyciężanie /nie niwelowanie/ ich sprzeczności, lecz z zachowaniem bogactwa różnorodności metodycznej, programowej, organizacyjnej i kadrowej /A.Kamiński/. Myślę, że będziemy tutaj mieli do czynienia z integracją dopełniającą wychowanie szkolne niezależną samoistnością ośrodków pozaszkolnych. Tylko takie podejście do integracji wychowawczej wpływa dodatnio na rozwój młodzieży i dorosłych. Zintegrowana współpraca i współdziałanie poszczególnych ośrodków wychowania pozaszkolnego pozwoli uniknąć dublowania zajęć a także wpłynąć na wytworzenie sprzyjającego klimatu funkcjonowania placówek w środowisku. Placówki te powinny podejmować takie formy działań, których szkoła nie jest w stanie organizować, a jednocześnie mogą stanowić ośrodek instruktażowo-metodyczny dla szkół prowadzących ogniska wychowania pozalekcyjnego. Ponadto na terenie szkoły można organizować zajęcia pod kierunkiem instruktorów danej placówki. W tym celu można także wykorzystać infrastrukturę materialną i kadrową placówek szkolnych oraz lokali udostępnionych przez spółdzielczość mieszkaniową, zakłady pracy i organizacje społeczne w osiedlu.

Poza tym wdrażanie szkoły środowiskowej ułatwia poszerzanie pozaszkolnej działalności oświatowo-wychowawczej. Stąd też na-

leży dołożyć starań, aby w miarę posiadanych warunków powoływać ogniska wychowania pozaszkolnego we wszystkich szkołach, które nie posiadają w swoim rejonie lub osiedlu innej dobrze zorganizowanej placówki prowadzącej pozaszkolną pracę z dziećmi i młodzieżą.

Celową jest również współpraca z towarzystwami naukowymi, związkami twórczymi, ze studenckim ruchem naukowym oraz wybitnymi specjalistami nowoczesnych dyscyplin i placówkami kulturalnymi, z twórcami z zakresu różnych dziedzin kultury i sztuki. Warunkiem dobrego funkcjonowania wychowania pozaszkolnego jest pełne rozeznanie potrzeb oświatowo-wychowawczych środowiska /osiedla/. Czynność diagnostyczna powinna być dokonywana przez ośrodek wyspecjalizowany, np. przez pedagoga szkolnego lub specjalnie powołany zespół. Wyniki prac mogą stanowić swoisty bank informacji o obszarze działań wychowawczych. Innym, niemniej ważnym czynnikiem mającym wpływ na przebieg wychowania pozaszkolnego jest odpowiednia infrastruktura materialna. Placówka powinna mieć stały, wydzielony obiekt własny lub wynajęty, który zabezpieczałby prowadzenie zajęć wynikających z programu działania. Aktualna baza lokalowa nie zadowala, dlatego też w okresie przejściowym, nie mając obiektu własnego, zajęcia mogą być organizowane w obiektach szkoły po zakończeniu zajęć, lokalu udostępnionym przez spółdzielnie mieszkaniowe, zakłady pracy, komitety osiedlowe /obwodowe/ lub innych wolnych lokalach.

Istotnym czynnikiem warunkującym skuteczne działanie placówek wychowania pozaszkolnego są uczestnicy.

Uczestnikami może być młodzież przedszkolna, szkoły podstawowej i szkoły średniej, a także młodzież nie ucząca się. Pomiędzy poszczególnymi placówkami występuje pewne zróżnicowanie między innymi ze względu na rodzaj placówek i ze względu na młodzież przychodzącą do placówki okresowo czy też okazjonalnie.

Stałym uczestnikiem placówki będzie ten kto uczestniczy systematycznie w pracach klubu /koła/, grupy sportowej lub zespołu artystycznego przez cały rok szkolny. Okresowo - kto uczestniczy w zorganizowanych zajęciach przeznaczonych

dla wykonania określonego zadania w wyznaczonym czasie, a o k a z j o n a l n y m , który w grupach zorganizowanych lub indywidualnie korzysta w sposób doraźny z urządzeń placówki i organizowanych przez nią imprez lub różnych form instruktażu i poradnictwa.

Istotnym elementem działalności placówki pozaszkolnej jest zorganizowanie poszczególnych uczestników na zasadzie grup samorządowych /w kołach, grupach sportowych, pracowniach/. Różnorodność życia społeczno-kulturalnego stanowi jego bogactwo, a rygory organizacyjne powodują zamieranie i ubożenie rozwoju społecznego grup nieformalnych i na półformalnych. Dlatego też należy organizatorom wychowania pozaszkolnego zaproponować, aby poszukiwali sposobów zapewnienia uczestnictwa w sieci placówek grupom nieformalnym i życzliwego tolerowania swóistego wyodrębniania się grup półformalnych. Wychowanie pozaszkolne powinno poszukiwać dróg aktywizacji, poprzez które działalność ta zapewni uczestnikom placówek postać zrzeszeń wpółformalnych, nasycających swe zadania rzeczowo atmosferą więzi koleżeńskich, spontaniczności i emocjonalnego zaangażowania pełną osobowością /A.Kamiński/. Uczestnicy powinni dobrowolnie wstępować do placówki oświatowo-kulturalnej, a także swobodnie wybierać proponowane zajęcia. Ta swoboda w wyborze aktywności stanowi naturalną potrzebę jednostki i grup społecznych. Wpływa to dodatnio na zdrowie psychiczne i pełny rozwój osobowości. Swobodny i dobrowolny wybór pozwala ukształtować w ludziach wielu nawyków wartościowych społecznie. Dla przykładu dodajmy, że wdrażanie w nawyki swobodnego, dobrowolnego uprawiania lektur, gry sportowej, działalności amatorskiej, samokształcenia, stanowi skuteczną szkołę samorozwoju.

Niezmiernie ważnym czynnikiem warunkującym skuteczne wychowanie pozaszkolne jest k a d r a w y c h o w a w c ó w .

Wychowanie pozaszkolne - równoległe funkcjonuje skutecznie, gdy jest organizowane przez nauczycieli zawodowych i nauczycieli niezawodowych. Krzyżowanie się wpływów nauczycieli profesjonalnych i nieprofesjonalnych pozwala pełniej zrealizować zadania placówek wychowania pozaszkolnego .

Ośrodki dysponujące wyspecjalizowanymi dla swych potrzeb odpo-

wiednimi metodami i kadrą mogą zagwarantować skuteczne wychowanie równoległe. Stąd też należy zadbać, aby: ośrodki wychowania pozaszkolnego były możliwie długo dostępne; były nastawione na zaspokojenie czasu wolnego; były nastawione na zaspokojenie tych potrzeb, które w określonym środowisku są szczególnie natężone; doskonaliły metodykę wychowania pozaszkolnego /czynności w ośrodkach wychowania pozaszkolnego nie doskonalą się same, np. wdrażanie w kulturę zabaw towarzyskich, kulturę wycieczek, określonej aktywności amatorskiej itp., sublimowanie wzorów mniej wartościowych, ukazywanie różnych stylów życia, mody, kontaktów społecznych itp./; wszyscy nauczyciele zawodowi i niezawodowi stanowili radę pedagogiczną placówki.

W niektórych placówkach pozaszkolnych powinny działać k o m i t e t y r o d z i c i e l s k i e i o p i e k u Ń c z e .

Zasadności funkcjonowania tych organizacji społecznych nie trzeba w tym miejscu szerzej motywować. Jedno należy tylko podkreślić, że każda placówka będzie znacznie skuteczniej spełniać swoje funkcje przy ścisłym współdziałaniu z przedstawicielstwem rodziców uczestników placówki i zespołami pracowniczymi zakładu opiekuńczego.

Konkludując, zadania wychowania równoległego powinny wynikać z całokowitego systemu oświatowo-wychowawczego i miejsca w nim placówek pozaszkolnych, jako dopełniających i kontynuujących swoiste zadania pedagogiczne szkoły, a także rozwijanych i kształtowanych zamiłowań i zainteresowań w środowisku rodzinnym.

Można wyróżnić kilka funkcji wychowania równoległego:

/M. Marczyk/ kreatywną, rekreacyjną, integracyjną, kompensacyjną.

F u n k c j a k r e a t y w n a . Poprzez funkcję kreatywną następuje /jak już powiedzieliśmy wcześniej/: rozwijanie zainteresowań; wyszukiwanie talentów i kierowanie ich indywidualnym rozwojem; zbliżanie uczestników zajęć pozaszkolnych do działalności produkcyjnej, wiązanie teorii z praktyką, przygotowanie do wyboru zawodu; przygotowanie do samorozwoju itp.

F u n k c j a r e k r e a c y j n a polega zasadniczo na organizowaniu czasu wolnego dla ukształtowania umiejętności racjonalnego i kulturalnego spędzania tego czasu. Ponadto polega

na zaspokajaniu wypoczynku i rozrywki. Poprzez rekreację można także realizować planową działalność wychowawczą.

F u n k c j a i n t e g r a c y j n a . Zajęcia pozaszkolne skupiają uczestników różnego wieku, pochodzenia społecznego, miejsca zamieszkania, poziomu intelektualnego i moralnego, przynależności do różnych szkół i klas itp. Stwarza to doskonałe warunki do kształtowania się grup formalnych i półformalnych oraz kręgów środowiskowych. Funkcja integracyjna sprzyja organizowaniu środowiska wychowawczego przy zachowaniu zasady integracji pozostawiającej margines swobody i dobrowolności zrzeszenia się, wykluczając uniformizację. Integracja sprzyja także rozwijaniu i umacnianiu kontaktów i współdziałania w różnych relacjach: jednostka - jednostka, jednostka - grupa, uczestnicy - wychowawcy, placówka - szkoła, samorząd placówki - samorząd mieszkańców i inne /M.Marczuk/.

Wychowanie pozaszkolne jest organizowane poprzez placówki, które są podległe np. resortowi oświaty, kultury, związkom zawodowym, spółdzielczości pracy i spółdzielniom mieszkaniowym i innym. Uczestnikami tych placówek są najczęściej dzieci i młodzież szkolna /a także nie ucząca się/. Ponadto placówki te prowadzą bardzo podobną działalność. Należy zastanowić się co robić, aby ta działalność nie była dublowana. Stąd też jest potrzebna koordynacja pracy - integracja działań.

Dotyczy to także rozmieszczenia placówek w środowisku lokalnym. Istnieje wielki problem integracji wychowania szkolnego i wychowania równoległego. Integracja ta powinna przede wszystkim zapewnić pewną planowość oddziaływań oraz ich zgodność z społecznie pożytecznym systemem wartości /J.Wołczyk, B.Passini/.
K o m p e n s a c y j n a l u b r e s o c j a l i z a c y j n a czy też **p r o f i l a k t y c z n a** funkcja wynika ze złożonego układu pracy rodziców lub też z występującej obojętności rodziców na przebywanie dzieci poza domem.

W sytuacji rozwoju wychowania równoległego zwiększać powinna się także rola szkoły w całokształcie problematyki wychowawczej. Dlatego też należy przygotowywać i projektować takie systemy wychowawcze szkół różnych poziomów i rodzajów, które będą sprzyjały rozwojowi szkoły i wychowania równoległego.

Wynika to z pedagogicznej koncepcji pracy szkoły środowiskowej, która winna charakteryzować się wzajemnymi związkami pomiędzy szkołą a środowiskiem lokalnym, czyli na wzajemnym współdziałaniu wychowania szkolnego a wychowaniem równoległym.

W naszych rozważaniach poddaliśmy analizie wybrane elementy wychowania równoległego, gdyż wychowaniu równoległemu przypada i będzie przypadała wielka rola. Warto więc tej dziedzinie pracy wychowawczej poświęcić więcej uwagi w okresie prowadzonej dyskusji nad modernizacją zmian w polskim systemie edukacyjnym.

BIBLIOGRAFIA

- Chmielowski B., Nauczyciel i wychowanie, 1981 Nr 2
Faure E., Uczyć się, aby być, Warszawa 1975
Illich I., Społeczeństwo bez szkoły, Warszawa 1976
Kamiński A., Funkcje pedagogiki społecznej, Warszawa 1974; Studia i szkice pedagogiczne, Warszawa 1978
Kowalewski F., Wychowawcza i społeczna działalność szkoły w środowisku
Kowalski S., Szkoła w środowisku, Warszawa 1968; Zarys socjologii wychowania, Warszawa 1974
Kwieciński Z., Środowisko a wyniki pracy szkoły, Warszawa 1975
Lepalczyk I., Instytucje i placówki kulturalno-wychowawcze, red. J.Badura, O.Czerniawska, Warszawa 1979
Okoń W., Szkoła współczesna, Warszawa-Poznań 1979, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1975
Pilch T., Szkoła i nauczyciel w procesie przemian środowiska, Warszawa 1977
Passini B., Pilch T., /red./ Wychowanie i środowisko, Warszawa 1979
Porcher L., Kształcenie równoległe, Warszawa 1978
Marczuk M., Placówki kultury i oświaty pozaszkolnej; /W:/ Wychowanie i środowisko, red. Passini B. i Pilch T., Warszawa 1979
Wołczyk J., Winiarski M., Szkoła otwarta, Warszawa 1976
Wołczyk J., Passini B., Oświata równoległa, wychowanie równoległe, /W:/ Wychowanie i środowisko, red. Passini B., Pilch T., Warszawa 1979

Wroczyński R., Pedagogika społeczna, Warszawa 1976, Wychowanie poza szkołą, Warszawa 1968; Edukacja permanentna, Warszawa 1973
Szczepański J., Rzec o nauczycielach w wychowującym społeczeństwie socjalistycznym, Warszawa 1975; Refleksje nad oświatą, Warszawa 1973; Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1970
Trempała E., Wychowanie zintegrowane w środowisku szkoły, Poznań 1976, Integracja podstawowych środowisk wychowawczych a rezultaty pedagogiczne szkoły, Poznań 1969
Winiarski M., Wychowanie integralne a środowisko szkoły, Warszawa 1976
Pozaszkolna działalność wychowawcza z dziećmi i młodzieżą, Warszawa, Ministerstwa Oświaty i Wychowania 1973